

Opmerkelijke vrouwen

Josephine Rombouts

Opmerkelijke vrouwen

Amsterdam • Antwerpen
Em. Querido's Uitgeverij BV
2023

Inhoud

Vrouwen en succes - ter inleiding 7

1

Bloedwraak in olieverf 16

2

De code van Jane Austen 35

3

Hoofd van de firma Peter Rabbit en co. 51

4

De mooiste vrouw van Hollywood ziet ze vliegen 77

5

Mary, Queen of Scots
- onthoofd om een kruissteek 92

6

Emma Jung
- de vrouw die de moderne psychologie subsidieerde 108

7

Vrouwen onder de wapenen 127

8

Haar enige recht tot zijn recht laten komen
- twee kokkinnen die chef werden 143

9

Vertalen vanuit je tenen 156

10

De decodering van het eigen hart
- de geheimen van Anne Lister 169

11

Politieke powervrouwen
- met Agnes Jongerius en Maria van Hongarije aan tafel 184

12

Monument voor de onbekende vrouw
- Elsbeth Holbein door Hans Holbein 199

Illustratieverantwoording 213

Vrouwen en succes

- ter inleiding

Behind every successful woman stands a man who...

Het witte huis stond op een groene heuvel tussen de twee bedrijven in. Aan de ene kant was MacFarlane Garage. Daar was ik al eens geweest met onze Citroën, die het makkelijker had toen we nog in Nederland woonden. Zijn nieuwe leven in een afgelegen gebied aan de westkust van Schotland vergde wel behoorlijk wat meer van hem. Vader en drie zoons MacFarlane hadden ons al moeten helpen met nieuwe veren, lagers en drijf-stangen. Nu was het lente en gingen mijn gedachten uit naar het op gang helpen van de tuin van ons nieuwe huis in de Hooglanden.

‘MacFarlane,’ zeiden de burens weer. ‘Mevróúw MacFarlane,’ verduidelijkten ze, ‘rechts van het woonhuis.’

En zo was het precies: ik kwam eerst langs de garage, zag het witte woonhuis, en daarachter lag inderdaad nóg een gebouw met een groot bord naast het toegangshek: MACFARLANE’S PLANT NURSERY.

Ik kon het niet laten om even te stoppen en het ‘Hij & Zij’-tafereel in me op te nemen. Er worden een heleboel dingen gezegd over mannen en vrouwen en een heleboel dingen ontkend over de verschillen, dus het onverbloemde contrast tussen meneer en mevrouw MacFarlane bracht een frisse wind in mijn door het emancipatiedebat geplaagde hoofd.

Links stonden stalen schuren, met functionele rolluiken en een rij hefbruggen. Een donkergrijze oprit voerde langs rijen geparkeerde auto’s en uit de grote hal klonk het metalige geluid van sleutelende mannen. Er werkten alleen maar mannen, wist ik van mijn bezoeken. Mr MacFarlane, een stevige kerel met een verlegen glimlach, en zijn drie zoons, alle drie vierkant, verlegen en vakkundig. Je reed bij MacFarlane weg met een stevige rekening maar een perfect opgeknapte auto.

Het witte woonhuis was zo bescheiden dat ik me afvroeg hoe al die zoons daar ooit in gepast hadden.

Rechts ervan was het tuincentrum, waar ik nog niet eerder was geweest. Ik zag het ook pas voor het eerst, want deze weg leidde van het stadje af naar een leeg niemandsland. Daar reed je enkel in als je tot een van de zeer weinige mensen behoorde die daar iets te zoeken hadden. In het sobere donkergroen van dit kale heuvellandschap was het houten gebouwtje met bloembakken aan ieder uitsteeksel een vrolijke uitzondering: rijen potten met bloeisels en kassen waarbinnen van alles rondkronkelde, opveerde en uitbloesemde.

Iemand toeterde achter me, er was toch iemand die het niemandsland in wilde rijden. Goed, tijd voor mij om ermee op te houden genderproblemen op de wereld te projecteren, wat

plantjes te gaan kopen en een schoffel.

BEHIND EVERY SUCCESSFUL WOMAN STANDS A MAN WHO... stond er in koeienletters op de muur boven de toonbank. Waren we toch weer bij mannen en vrouwen. De woorden in karmozijnrood op de witte muur leidden me zozeer af dat ik moest vragen of de vrouw die achter de kassa haar administratie zat bij te werken haar antwoord kon herhalen.

‘Onze tuingereedschappen staan links van de ingang.’ Ze keek me onderzoekend aan, om te zien of ik haar nu wel had begrepen. ‘Ik wijs het wel even,’ besloot ze, blijkbaar niet overtuigd. Ik keek vast ook niet zo helder uit mijn ogen, want ik was nog bezig in mijn hoofd het originele citaat te zoeken. Dat was toch ‘achter iedere succesvolle man’ en dan nog wat? O ja, ‘staat een sterke vrouw’. Ik kreeg niet lang de tijd om erover na te denken, want mijn gids verdween in een gangpad met zaaigoed. Ik repte me achter haar aan. Ik nam aan dat het mevrouw MacFarlane zelf was, ze was klein, tenger, met haar haren in een functionele knot. Heldere ogen en rustige, doelmatige bewegingen.

‘Spear & Jackson is een robuust merk.’ Tuinieren in de Hooglanden was wat heftiger dan op de zandgrond waar ik vandaan kom, ik voelde me net tewerkgesteld in een soort steengroeve. Mevrouw MacFarlanes aanbod aan tuingereedschap was op de rotsige bodem aangepast. Ik keek nog eens naar de vrouw naast me, ‘tenger’ was het verkeerde woord geweest; om hier iets uit de grond te krijgen, laat staan een tuincentrum op te richten moet je kracht in je armen hebben. Ik keek naar haar schouders in de kaki werkblouse, haar armen en handen. ‘Pezig’, dat was het woord.

‘Ja, heel erg bedankt. Ik kijk even.’ Ze liep terug naar de toonbank. Tussen de varens en hangplanten door zocht ik naar de grote letters, ik wilde graag het einde van de zin lezen.

BEHIND EVERY SUCCESSFUL WOMAN STANDS A MAN
WHO DIDN’T BELIEVE SHE COULD DO IT.

Ik kreeg een spontane hiklach. Nou, mevrouw MacFarlane, maak van je hart geen moordkuil. En ja, blijkbaar was er nog steeds iets te zeggen over het verschil tussen mannen en vrouwen. Door vrouwen die hun eigen bedrijf hadden opgericht. En wilden laten weten wat het aandeel van hun man daarin was geweest.

Terwijl ik de schoffels bekeek, dacht ik aan het leven van de MacFarlanes. MacFarlane trouwde een vrouw, die daarna ook MacFarlane heette. Ze kregen drie zoons. Zat ik er ver naast als ik dacht dat zij de zorg voor huishouden en kinderen op zich nam en hij zijn garagebedrijf startte? Mevrouw MacFarlane heeft achttien jaar lang de gymtassen klaargezet, verkoudheden uitgezeten en verjaarspartijtjes overleefd, en de zoons gaan bij vader in het familiebedrijf werken. Nu had ik wel onzichtbaar in de kamer willen zitten op de dag dat mevrouw MacFarlane zei: ‘Ik wil een tuincentrum beginnen.’

Het citaat op de muur wijst erop dat een juichkreet van meneer MacFarlane uitbleef. Zou hij zich hebben afgevraagd wie dan het ontbijt zou klaarmaken, de was zou doen en de trap zou stofzuigen? Of nam hij aan dat het oprichten van een bedrijf vies zou tegenvallen voor iemand die tot dan toe luiers had verschoond?

Ondanks mijn jarenzeventigopvoeding, waarin kreten over vrijheid en gelijkheid de boventoon voerden, heb ik niet het idee dat mannen en vrouwen hetzelfde zijn. Gelijk wel, en hopelijk vrij, maar niet hetzelfde. Dat lijkt me een schokkende inefficiëntie van het ontwerp als al die biologische verschillen, hormonale uithoeken en zielsmatige kleurenrijkdom op precies hetzelfde uit zouden komen.

Ik kon vanuit het raam van de houten schuur links de garage zich zien uitstrekken in een grimmige noodzakelijkheid van stalen loodsen en rode hefbruggen, terwijl rechts de kassen glinsterden met rijen groen en explosies van kleur en bloesende fruitboompjes.

De verdeling tussen bloemen voor haar en auto's voor hem was een tamelijk genderbepaalde keuze en zolang iedereen zich daar gelukkig bij voelde, was dat fijn. Maar stel dat mevrouw MacFarlane liever modelbouwspoorreinen had willen verkopen. Of meneer MacFarlane zijn liefde voor damesondergoed had willen omzetten in een leuk bedrijf met nette bediening. De vrijheid om niet alleen een soort te zijn maar ook een individu is toch het allerleukst.

In de geschiedenis zie je mannen vechten voor hun keuzes, moedige mannen die zeggen dat de aarde om de zon draait, ook al konden ze daarvoor op de brandstapel belanden, zoals Galileo Galilei. Mannen die bekentenissen durfden op te schrijven die hen als onvolmaakt individu lieten zien, zoals Jean-Jacques Rousseau. Mannen als Vincent van Gogh, die schilderden wat ze zagen in plaats van wat anderen wilden dat ze zagen. Maar Galileo Galilei, Jean-Jacques Rousseau en Vincent

van Gogh mochten zonder begeleiding hun huis verlaten, ze konden zonder aangerand te worden ergens een biertje gaan drinken en ze mochten naar school. Ze waren niet uitgesloten van het recht om naar een openbaar toilet te gaan, een universiteitsbibliotheek te bezoeken of stevige wandelschoenen te dragen.

Ik ging afrekenen en keek naar de vrouw die achter de berg administratie bezig was te bewijzen dat ze het kon.

Wat hadden getalenteerde vrouwen door de eeuwen heen gedaan met hun ambities, vroeg ik me af, toen de apartheidregels nog van kracht waren? Hoe was het om door de rijstebrijberg van bezwaren, verboden en vooroordelen heen te eten? Werden ze er misselijk van, moe, woedend?

Ik had zo een rijtje vrouwen in mijn hoofd wie het wel was gelukt hun talent uit te leven: Jane Austen, Artemisia Gentileschi, Beatrix Potter. Wat wist ik eigenlijk van de obstakels die ze hadden moeten overwinnen - hadden ze die echt gehad of nam ik dat maar aan? En hoe hadden ze die overwonnen?

MacFarlane rekende snel af met mijn vage overpeinzingen.

‘Zal ik u even helpen om het naar de auto te dragen?’

‘Nee, nee, dank u,’ zei ik gechoqueerd, stel je voor, een vrouw mijn boodschappen laten dragen. Terwijl ik mijn plantjes en tuingereedschap verzamelde, knikte ik naar de letters achter haar.

‘Was het een hele strijd?’

Ze volgde mijn blik naar de muur. Haar ogen vernauwden zich even, toen ontspande ze en haar mondhoeken krulden naar heel tevreden. Zij zat hier in haar eigen bedrijf achter de

kassa goed geld te verdienen met werk dat ze zelf had gekozen. Ze hield haar hoofd een beetje schuin en glimlachte: ‘*Ach, sometimes they need a little persuasion.*’

1

Bloedwraak in olieverf

WIE *Artemisia Gentileschi*

WAT *Schilder*

WANNEER *Circa 1593-1656*

WAAR *Rome, Florence, Venetië, Napels, Londen*

Opmerkelijk om haar afbeeldingen van sterke vrouwen.

Een bloeddruppel op een witte boezem. Een heldere bloeddruppel. Ik heb nog niet eerder met zoveel interesse bloed bestudeerd als ik nu doe op dit schilderij. Gewelddadige taferelen stoten me meestal af, *De anatomische les van Dr Nicolaes Tulp* van Rembrandt vond ik als kind zo gruwelijk dat ik de pagina in het kunstboek zo snel mogelijk omsloeg. Het verbaast me dus dat deze bloeddruppel me aantrekt.

Misschien om de landingsplaats. In een geel satijnen décolleté bollen twee borsten op, de ene wat hoger dan de andere, omdat de vrouw die, door haar arm te heffen, wat opduwt. De rode druppel is geland op het zachte vlees. Mooi doorzichtig, zo mooi als dieprood bloed kan zijn. Bloed dat uit een ongevaarlijk wondje opwelt, bekijk ik nog weleens wat nauwkeuriger. Kin-

*Artemisia Gentileschi's
rechterhand met
penseel door Pierre
Dumonstier, 1625.*

deren die van de trap zijn gevallen met hun loopfiets omdat het op die manier naar beneden gaan hun een goed idee leek, hebben bloed dat ik niet bestudeer, dat is alarmerend bloed. Gevaarlijk bloed, dat in de detectiveserie als een plas om een slachtoffer ligt, bewonder ik ook niet om de kleur. Maar deze druppel is met een boogje op de borst beland. Een halfmond boogje dat bijna vrolijk lijkt.

De vrouw op wier borst het bloed bibbert kijkt geconcentreerd. Ze is bezig. Met een hoofd afsnijden. Dat vergt al haar aandacht op dit moment. Ik neem aan dat ze haar borst later zal wassen,

als ze klaar is. Het is ook pas gebeurd, dat zie je aan het laken onder de man die ze aan het onthoofden is, dat is nog niet helemaal doordrenkt, al gutst er wel een fikse stroom naar beneden. De halsslagader heeft ze geraakt. Ik ben geen dokter, maar de manier waarop het omhoogspuit, ziet er energiek uit.

Uit de man is de kracht aan het wegebben. Hij heeft zijn rechterarm geheven om een van de twee vrouwen die hem op het bed neerdrukken vast te grijpen, maar je ziet dat de vuist niet meer gebald is, de spanning is uit de vingers gevloeid.

De schilder is Artemisia Gentileschi, een van de belangrijkste kunstenaars uit de Italiaanse barok. Ze heeft hier als onderwerp het Bijbelverhaal gekozen waarin de Joodse weduwe Judith naar het vijandige Assyrische legerkamp gaat en de tent van de legerleider instapt. Wat er dan tussen hen gebeurt, vertelt het verhaal niet, maar wel hoe het afloopt: Holofernes valt dronken in slaap en Judith onthoofd hem. Een populair onderwerp in de schilderkunst, dat laat zien dat de deugd over de zonde zegeviert en dat de uitverkorenen onder Gods bescherming staan.

Voor Artemisia was bescherming even niet bij de hand toen ze op haar zeventiende verkracht werd door de collega van haar vader. Al maandenlang had hij haar lastiggevallen, Agostino Tassi, die Orazio Gentileschi eindelijk de toegang bezorgde in het selecte kringetje van adel en pauselijke hovelingen in Rome, waar veel te verdienen viel. Orazio had in de stijl van het Romeinse maniërisme geschilderd, maar die raakte uit de mode. Gelukkig ontmoette hij de schilder Caravaggio. Nou, gelukkig...

Het eerste bewijs dat ze elkaar kenden, is te vinden in het verslag van een rechtszaak die tegen de notoir gewelddadige schilder was aangespannen. Caravaggio had een collega zo ernstig beschimpt dat die hem aanklaagde wegens smaad. Hij noemde zijn schilderijen zo slecht dat ze door een vrouw gemaakt leken, dat je beter je ... ermee kon afvegen of het in de ... van de vrouw van de schilder moest stoppen, want hij was toch niet in staat er zelf iets in te stoppen. Deze taal schildert een tamelijk agressief mannelijk klimaat in de Romeinse kunstwereld, die werd beheerst door mannelijke opdrachtgevers en mannelijke schilders. Orazio volgde de directe, theatrale stijl van Caravaggio en wist daardoor zichzelf weer in de markt te zetten. Toen hij samen kon werken met Agostino Tassi, gingen zijn zaken beter dan ooit tevoren.

Over Artemisia's leven is weinig bekend: haar geboortjaar wel, haar sterfjaar niet, er zijn een paar brieven en een rechtbankverslag. Haar schilderijen laten haar aan het woord.

Hoe die er kwamen en waarom, daar moet je naar raden. Hoe kwam zij te weten dat ze talent had, en waarom liet haar vader haar met zijn dure materialen werken? Haar eerste biograaf vertelt het verhaal dat ze een rok had geborduurd. Borduren en het ontwerpen van patronen waren hooggewaardeerde ambachten, en wat Artemisia had gemaakt, trok de aandacht van vrienden van haar vader, die zeiden dat Orazio het talent van zijn dochter een kans moest geven. Zo zou haar vader zijn overgehaald om haar toe te laten in zijn atelier.

Wat we weten is dat haar moeder stierf toen Artemisia

twaaalf was, en het zou logisch zijn geweest als de oudste dochter voor het huishouden en haar drie jongere broertjes was gaan zorgen. Of dat gebeurde of niet, feit is dat ze op haar zestiende een groot doek signeerde dat als onderwerp het Bijbelverhaal van Susanna en de ouderlingen had.

Midden in beeld zit een naakte jonge vrouw, die zich in een akelige bocht wringt om de twee mannen te ontwijken, die hinderlijk dicht boven haar over een muur hangen. Ze heeft haar ene voet in het water, haar andere heeft ze net teruggetrokken. De hiel is een beetje rood, alsof het water koud was. Het is duidelijk dat ze de aandacht van de mannen vervelend vindt, haar gezicht is verwrongen van afschuw. Logisch, zou ik ook vinden als ik net in bad wil gaan en niet heb gevraagd om pottenkijkers. Maar het was helemaal niet vanzelfsprekend dat Artemisia haar zo afbeeldde. Mannelijke schilders in de eeuwen voor en na haar deden dat heel anders.

Als ik googel, vind ik een heleboel Susanna's die niet meer dan een verbaasd O-mondje trekken. Ze keren zich ook meer naar de kijker toe dan af, bevallig draaiend en behulpzaam wendend. Het Bijbelverhaal was dan ook vooral een excuus om een schilderij van een blote vrouw te kunnen leveren aan een mannelijke opdrachtgever. De Susanna van Artemisia heeft verfrissend natuurlijke borsten, die onderhevig zijn aan de zwaartekracht en duidelijk niet uit de kast worden gehaald om de kerels die boven haar hangen te behagen.

Jammer genoeg was het schilderij van de belaagde Susanna profetisch, want twee mannen hadden het op Artemisia voorzien in die tijd, de schilder Tassi en de kunstverzamelaar Quorli,

die beiden bij haar vader over de vloer kwamen. Op haar zeventiende werd Artemisia door Tassi verkracht.

Een grafische beschrijving van het gevecht dat ze met haar belager leverde, gaf Artemisia tijdens een rechtszaak. Haar vader spande die aan in de hoop de schade te kunnen beperken die deze schande over hem bracht. Hij wilde Tassi dwingen met zijn dochter te trouwen en een schilderij terug te geven dat Tassi uit zijn huis had ontvreemd. Dat hij de zaak liet voorkomen met het oog op het welzijn van zijn dochter, lijkt niet aannemelijk. Ze moest, naast uitvoerige ondervragingen in het bijzijn van Tassi en iedereen die zin had om te komen luisteren, een openbaar inwendig onderzoek ondergaan door twee vroedvrouwen om vast te stellen of ze inderdaad ontmaagd was, en uiteindelijk werd ze gemarteld om erachter te komen of ze niet toch gewillig was ingegaan op de handelingen van Tassi. Ook met de koorden van de Sybille om haar vingers, die langzaam strakker werden getrokken, bleef ze erbij dat ze de waarheid had verteld.

In het juridisch verslag staan haar uitroepen als in een libretto van een opera opgetekend. Toen schreeuwde de ondervraagde: 'È vero, è vero, è vero!' Het is waar, waar, waar.

De rechtszaak duurde maanden. En ondertussen schilderde ze aan haar Judith en Holofernes.

Hoe? Waarom? Het schilderij van Susanna was een opdracht geweest, dat was toen gebruikelijk, want het vergde een grote investering; linnen, materialen en pigmenten waren duur. Het schilderij dat ze nu maakte, was niet in opdracht en was nog een stuk groter. Ruim één bij anderhalve meter.